

Recenzent: dr hab. Andrzej Kapusta, prof. UMCS
Instytut Filozofii, Wydział Filozofii i Socjologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

RECENZJA

osiągnięć naukowych dr Marty Ples-Bęben

w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego
w dyscyplinie filozofia

Główne osiągnięcie naukowe

*Marta Ples-Bęben, Wyobrażenia i nieświadomość. Nie-psychoanaliza Gastona Bachelarda,
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2025.*

3 września 2026 r.

1. Podstawa i zakres oceny

Przedmiotem niniejszej recenzji jest ocena osiągnięć naukowych dr Marty Ples-Bęben przedstawionych w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie filozofia, ze szczególnym uwzględnieniem monografii *Wyobraźnia i nieświadomość. Nie-psychoanaliza Gastona Bachelarda*, wydanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w 2025 roku. Podstawę oceny stanowiły pełny tekst monografii, autoreferat, wcześniejsze publikacje Habilitantki związane z problematyką rozwijaną w książce, numer 2/2021 czasopisma *Bachelard Studies* oraz prace pozwalające prześledzić genezę i zakres głównych tez monografii.

W roku opublikowania monografii jej wydawca, ujęty w ministerialnym wykazie jako Uniwersytet Śląski w Katowicach, znajdował się w wykazie wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe. Warunek określony w art. 219 ust. 1 pkt 2 lit. a ustawy, dotyczący ujęcia wydawcy w odpowiednim wykazie, jest zatem spełniony. Stwierdzenie to nie przesądza o spełnieniu zasadniczego kryterium materialnego, jakim jest znaczny wkład osiągnięć naukowych w rozwój dyscypliny.

Przyjmuję rozróżnienie wynikające z ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, według stanu prawnego na dzień 31 sierpnia 2026 roku. Zgodnie z art. 221 ust. 8 zadaniem recenzenta jest ocena, czy osiągnięcia naukowe osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2, a więc czy stanowią znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny. Dla kompletności oceny odnoszę się również do przesłanki określonej w art. 219 ust. 1 pkt 3, dotyczącej istotnej aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury. Aktywność organizacyjna, grantowa i redakcyjna, podobnie jak współpraca międzynarodowa, może być istotnym elementem oceny całego dorobku i aktywności Habilitantki, nie zastępuje jednak wykazania znacznego wkładu osiągnięć naukowych, o którym mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2.

Recenzję traktuję jako samodzielną ocenę ekspercką. Wymaga ona nie tylko rekonstrukcji wyników deklarowanych przez Habilitantkę, lecz także ich konfrontacji ze stanem badań, określenia zakresu własnego wkładu Autorki oraz wskazania tych miejsc, w których formułowane w monografii roszczenia interpretacyjne wymagają ograniczenia lub dodatkowego uzasadnienia. Ma to szczególne znaczenie w tym przypadku, ponieważ książka stanowi podsumowanie ponad dziesięcioletniego etapu badań Habilitantki nad filozofią Gastona Bachelarda i rozwija problemy obecne zarówno w międzynarodowej literaturze przedmiotu, jak i we wcześniejszych publikacjach Autorki.

2. Rozwój naukowy i ukształtowanie programu badawczego

Marta Ples-Bęben uzyskała w 2009 roku na Uniwersytecie Śląskim stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii na podstawie rozprawy *Transcendentalność poznania i historyczność rozumu. Studium filozofii Leona Brunschvicga*. Książkowa wersja rozprawy ukazała się w 2012 roku pod tytułem *Od epistemologii do krytycznej analizy dziejów: studium*

filozofii Léona Brunschvicga. Także w pierwszych latach po doktoracie Habilitantka kontynuowała badania nad Brunschvicgiem, podejmując między innymi zagadnienia intuicji, historyczności rozumu oraz relacji między epistemologią a dziejami nauki.

Nie byłoby jednak trafne przedstawianie późniejszej drogi naukowej Habilitantki jako prostego zerwania z problematyką doktoratu. W jej badaniach nad mitem, symbolem i świadomością mityczną pojawiają się pytania o granice racjonalnego opisu doświadczenia, swoistość symbolicznego porządkowania świata oraz relację myślenia mitycznego do racjonalnego i naukowego sposobu poznawania rzeczywistości. Można w tym dostrzec ciągłość problemową z wcześniejszym zainteresowaniem formami i historycznością ludzkiej racjonalności. Nie należy jednak przedstawiać tych prac retrospektywnie jako etapów jednego, od początku zaplanowanego projektu prowadzącego ku filozofii Bachelarda.

Najpóźniej od 2013 roku w dorobku Habilitantki wyraźnie wyodrębnia się linia badań nad Gastonem Bachelardem, która w kolejnych latach przybiera postać trwałego programu badawczego. W artykule *Marzenie jako zakorzenienie w świecie. Pytanie o sztukę życia a filozofia Gastona Bachelarda* przedmiotem analizy stają się marzenie, wyobraźnia poetycka i obraz. Rok później, w studium *Gastona Bachelarda psychoanaliza umysłu naukowego*, Habilitantka ujmuje filozofię Bachelarda poprzez napięcie między epistemologią a filozofią wyobraźni oraz zwraca uwagę na swoisty, nieortodoksyjny sposób przekształcania przez niego inspiracji psychoanalitycznych. Już w tej pracy pojawia się problem istotny dla późniejszej monografii: Bachelard zwraca się ku fenomenologii obrazu, nie rezygnując jednak całkowicie z kategorii i pytań wywodzących się z tradycji psychoanalitycznej.

W kolejnych publikacjach zakres tego programu stopniowo się poszerza. Habilitantka analizuje psychoanalizę poznania, relację rozumu i wyobraźni, Bachelardowską interpretację *Pieśni Maldorora*, znaczenie psychologii analitycznej Junga, metodę marzenia na jawie Roberta Desoille'a, problem archetypu, marzenia i nieświadomości oraz późną poetykę ognia. Szczególnie istotne dla genezy monografii z 2025 roku są prace, w których coraz wyraźniej podejmowana jest kwestia zmiennego stosunku Bachelarda do psychoanalizy: jej przejmowania, przekształcania, krytyki i częściowego zachowywania jej języka także w okresie zwrotu ku fenomenologii. Numer 2/2021 czasopisma *Bachelard Studies*, współredagowany przez Habilitantkę i poświęcony relacji Bachelarda z psychoanalizą, a następnie studia nad późną *Fragments d'une poétique du feu*, wyraźnie poprzedzają problematykę rozwiniętą w monografii.

Rozwój ten ma znaczenie dla oceny osiągnięcia habilitacyjnego z dwóch powodów. Po pierwsze, pokazuje, że książka z 2025 roku nie jest prostym rozwinięciem rozprawy doktorskiej o Brunschvicgu. Zachowuje wprawdzie pewną ciągłość warsztatową i historycznofilozoficzną z wcześniejszymi badaniami nad francuską epistemologią, ale rozwija własny przedmiot i własny zespół problemów. Po drugie, monografia nie jest przedsięwzięciem odosobnionym. Stanowi rezultat ponad dziesięciu lat badań, w których stopniowo wyodrębniał się problem stosunku Bachelarda do psychoanalizy, nieświadomości i filozofii wyobraźni. Sama długotrwałość tego programu nie przesądza o spełnieniu kryterium

znacznego wkładu w rozwój dyscypliny. Pozwala jednak oceniać monografię jako rezultat dojrzałego i konsekwentnie rozwijanego projektu, a następnie pytać o rzecz zasadniczą: co książka z 2025 roku wnosi ponad ustalenia obecne już we wcześniejszych publikacjach Habilitantki.

3. Monografia habilitacyjna: problem, konstrukcja i znaczenie filozoficzne

Monografia *Wyobraźnia i nieświadomość. Nie-psychoanaliza Gastona Bachelarda* podejmuje problem miejsca psychoanalizy w filozofii Bachelarda oraz funkcji, jakie uzyskują pojęcia przejęte z psychoanalizy i psychologii głębi po włączeniu ich do jego epistemologii i filozofii wyobraźni. We wprowadzeniu Autorka formułuje interpretacyjnie mocny program: zamierza przedstawić Bachelardowskie odniesienia do psychoanalizy jako „spójny projekt” determinujący jego zróżnicowaną i ewoluującą filozofię, a zarazem wykazać trwałość zasadniczych elementów psychoanalitycznej koncepcji człowieka również po zwrocie ku fenomenologii. Jednocześnie zastrzega, że książka nie stanowi systematycznej dokumentacji całego dzieła Bachelarda, lecz propozycję jego odczytania, w której psychoanaliza występuje jako przeformułowywane narzędzie, kontekst przemian oraz zasób modyfikowanych pojęć (Ples-Bęben 2025, s. 5–11). Programu tego nie należy zatem traktować jako neutralnego opisu całej filozofii Bachelarda, lecz jako mocną hipotezę interpretacyjną wymagającą sprawdzenia.

W zakończeniu stanowisko Autorki zostaje sformułowane ostrożniej. Bachelard nie był psychoanalitykiem w ścisłym znaczeniu, nie przyjął w całości ani teorii, ani metody psychoanalitycznej, a przejmowane pojęcia podporządkowywał własnym celom filozoficznym. Psychoanaliza Freudowska, Jungowska psychologia analityczna i fenomenologia pojawiają się u niego w zmiennych konfiguracjach, a jego twórczości nie da się bez zastrzeżeń podzielić na zamknięte fazy. Późny powrót do obrazów ognia dodatkowo komplikuje model linearnego przechodzenia od psychoanalizy do fenomenologii (tamże, s. 209–215). Nie widzę w tym prostej sprzeczności między początkiem i końcem książki. Zakończenie zasadnie ogranicza tezę wyjściową, zarazem pokazując, że jej najmocniejsza wersja, w której psychoanaliza miałaby stanowić trwałą ramę spajającą całość filozofii Bachelarda, wymaga istotnych zastrzeżeń.

Relacja Bachelarda do psychoanalizy jest problemem dobrze obecnym w literaturze przedmiotu. Znaczenia monografii nie można więc upatrywać w samym wykazaniu istnienia psychoanalitycznych inspiracji. Jej wartość polega przede wszystkim na zmianie sposobu postawienia pytania: nie tylko „od kogo i co Bachelard przejął?”, lecz także „jaką funkcję uzyskuje przejęte pojęcie po włączeniu go do jego własnego projektu filozoficznego?”. Konsekwentne przesunięcie akcentu z genealogii wpływów na analizę transformacji i funkcji pojęć uważam za jedną z głównych zalet metodologicznych książki. Drugą jest osadzenie Bachelardowskiej „nie-psychoanalizy” w szerszym kontekście francuskiego ruchu psychoanalitycznego, dzięki czemu relacja Bachelarda do Freuda i Junga zostaje uzupełniona o mniej oczywiste środowiska, postaci i drogi recepcji.

Pierwszą wyraźną funkcję terapeutyczną odnajdujemy w Bachelardowskiej psychoanalizie poznania obiektywnego. Przedmiotem terapii nie jest pacjent w znaczeniu klinicznym, lecz

poznający umysł, ujmowany zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i historyczno-kulturowym. Psychoanaliza ma rozpoznawać przeszkody epistemologiczne, utrwalone nawyki, metafory, wartościowania afektywne i nieświadome schematy, a następnie umożliwiać ich przewyciężenie poprzez rektyfikację poznania i zerwanie z myśleniem przednaukowym. Jej sens jest przede wszystkim epistemiczny i pedagogiczny, a poprzez postulat ustawicznego kształcenia zyskuje również wymiar społeczno-kulturowy. Nie jest natomiast terapią konkretnego uczzonego w znaczeniu klinicznym (tamże, s. 65–68, 211).

Istotny etap przekształcenia tej problematyki wiąże się ze spotkaniem filozofii Bachelarda z psychiatrią fenomenologiczno-egzystencjalną. Ples-Bęben rekonstruuje korespondencję Bachelarda z Ludwigiem Binswangerem z lat 1948–1955 oraz obecność problematyki *Daseinsanalyse*, w tym kategorii *Umwelt*, *Mitwelt* i *Eigenwelt*. Omawia również kontakty z Rolandem Kuhnem, przedmowę Bachelarda do francuskiego wydania pracy Kuhna poświęconej fenomenologii maski w perspektywie testu Rorschacha oraz znaczenie Eugène’a Minkowskiego. W tym kontekście pojawiają się kategorie *résonance* i *retentissement*, służące opisowi sposobu, w jaki obraz zostaje przeżyty i oddziałuje na świadomość odbiorcy. Wraz z krytyką przyczynowego ujmowania relacji między obrazem a archetypem następuje przesunięcie ku fenomenologicznemu opisowi pojawienia się i oddziaływania obrazu (tamże, s. 79–83). Binswangerowskiej *Daseinsanalyse* nie należy przy tym utożsamiać ze współczesną psychoterapią egzystencjalną w szerokim znaczeniu.

Siłę oddziaływania psychiatrii egzystencjalnej należy jednak oceniać ostrożnie. Korespondencja, wymiana książek i obecność wybranych kategorii potwierdzają rzeczywisty kontakt intelektualny, lecz nie dowodzą przejęcia przez Bachelarda całego projektu Binswanger’a. Co więcej, sama Autorka odnotowuje, że Binswanger i Kuhn nie pojawiają się w późniejszych poetykach, podczas gdy zachowane zostają odwołania do Minkowskiego. Mamy więc do czynienia nie z zastąpieniem psychoanalizy przez nową jednolitą podstawę teoretyczną, lecz z kolejnym etapem przekształcania narzędzi służących analizie wyobraźni (tamże, s. 79–83).

Jeszcze inny typ funkcji pojęć wywodzących się z psychoanalizy pojawia się w filozofii wyobraźni. Kompleks nie jest już wyłącznie przeszkodą, którą należy rozpoznać i usunąć. Może organizować obrazy i marzenia oraz nadawać określoną strukturę aktywności wyobraźni (tamże, s. 84–95). Kontrast z epistemologią jest wyraźny: w poznaniu naukowym obrazy, metafory i kompleksy podlegają krytyce jako możliwe przeszkody poznawcze; w poetyce ich produktywność staje się przedmiotem pozytywnej analizy. Funkcję tę można określić jako organizującą i generatywną. Takie uporządkowanie jest już jednak interpretacyjną konsekwencją analiz Ples-Bęben, a nie odrębną teorią sformułowaną przez Autorkę.

Z perspektywy recenzenta pozwala to wyróżnić trzy różne poziomy analizowanego przez książkę przekształcenia: terapeutyczno-korekcyjny wymiar psychoanalizy poznania, spotkanie z kategoriami psychiatrii egzystencjalnej i fenomenologicznej oraz generatywną funkcję pojęć psychoanalitycznych w poetyce wyobraźni. Nie są to trzy historycznie

następujące po sobie, zamknięte modele ani trzy rodzaje psychoterapii. Rozróżnienie ma charakter analityczny i pozwala lepiej uchwycić zmianę przedmiotu oraz funkcji pojęć. Analiz tych nie należy również ekstrapolować na twierdzenia o skuteczności klinicznej: monografia takich tez nie formułuje i nie dostarcza narzędzi do ich oceny.

Najbardziej przekonujący rezultat monografii widzę w rekonstrukcji zróżnicowania i przemian funkcji pojęć psychoanalitycznych: diagnostycznych i korekcyjnych w epistemologii oraz organizujących i generatywnych w filozofii wyobraźni, a zarazem w przesunięciu od poszukiwania przyczyn obrazu w nieświadomości ku analizie jego pojawienia się i oddziaływania. Ujęcie to pozwala wykazać ciągłość problemową między epistemologią i poetyką bez postulowania ciągłości jednej, niezmienniej metody (tamże, s. 65–95, 186–215).

4. Oryginalność osiągnięcia na tle stanu badań

Najwięcej uwagi wymaga precyzyjne określenie rodzaju oryginalności monografii. Należy odróżnić pierwszeństwo terminologiczne i pierwszeństwo określonej tezy interpretacyjnej od samodzielności przeprowadzonej interpretacji, zakresu wykorzystanego materiału, sposobu systematyzacji wcześniejszych rozpoznań oraz wyników uzyskanych dzięki ich zestawieniu. W mojej ocenie nie byłoby zasadne przypisywanie Habilitantce pierwszeństwa ani samej formule „nie-psychoanalizy”, ani ogólnej tezie o nieortodoksyjnym stosunku Bachelarda do psychoanalizy.

Ples-Bęben wyraźnie zaznacza, że termin „nie-psychoanaliza” przejmuje od Leszka Brogowskiego i rozwija go przez analogię do Bachelardowskiej filozofii, która mówi „nie” (Ples-Bęben 2025, s. 11). Także przekonanie, że Bachelard nie przejmuje psychoanalizy w sposób wierny, lecz dokonuje przesunięć, modyfikacji i przekształceń jej pojęć, ma wyraźne antecedencje w literaturze przedmiotu. W różnych postaciach pojawia się ono między innymi u Jacques’a Poiriera, Didiera Gila, Marcely Renée Becerra Batán, Nicole Fabre i Jeana-Jacques’a Wunenburgera. Autorka zna te wcześniejsze interpretacje i wykorzystuje je jako punkty odniesienia dla własnej rekonstrukcji. Pochodzenie terminu, wcześniejsze rozpoznanie zjawiska oraz funkcja, jaką otrzymują one w konstrukcji monografii, są jednak odrębnymi kwestiami.

Trzeba przy tym uwzględnić jeszcze jeden poziom ciągłości. Sama perspektywa badania tego, jak Bachelard przekształca przejęte pojęcia i nadaje im nowe funkcje, była obecna już we wcześniejszych publikacjach Habilitantki, szczególnie w programowym tekście współautorskim opublikowanym w *Bachelard Studies* w 2021 roku oraz w artykule dotyczącym psychoanalizy rozumu z 2024 roku. Nowości monografii nie należy więc sytuować w samym postawieniu pytania o zmianę znaczenia pojęć. Jej znaczenie polega raczej na konsekwentnym zastosowaniu tej perspektywy do znacznie szerszego materiału i na połączeniu w jednej konstrukcji interpretacyjnej problemów wcześniej analizowanych oddzielnie.

Ocena stanu badań wymaga również dwóch doprecyzowań. Książka Marfi Noel Lapoujade *L'imagination cosmologique. Regard sur Gaston Bachelard* znajduje się w bibliografii monografii i zostaje przez Autorkę przywołana w związku z problematyką relacji świadomości i nieświadomości. Nie stanowi jednak podstawy rozwiniętej konfrontacji porównawczej w części poświęconej „nieświadomości kosmicznej”. Sama obecność pracy w bibliografii nie oznacza pełnego wykorzystania jej stanowiska, ale zarzut bibliograficznego pominięcia Lapoujade byłby nieuzasadniony.

Inaczej przedstawia się znaczenie prac Annabelle Dufourcq. Prace te nie zostały uwzględnione ani w tekście, ani w bibliografii monografii. Ich brak jest zauważalny przede wszystkim w części dotyczącej relacji Bachelarda i Merleau-Ponty’ego oraz ontologicznego potencjału późnej filozofii wyobraźni. Dufourcq poświęca bowiem osobną analizę bliskości Merleau-Ponty’owskiej koncepcji wyobraźniowego i refleksji Bachelarda. Nie jest ona natomiast bezpośrednią poprzedniczką projektu rekonstrukcji Bachelardowskiej relacji z psychoanalizą. Pominięcie to ogranicza kompletność stanu badań w jednym, stosunkowo późnym fragmencie argumentacji, lecz nie podważa zasadniczej konstrukcji monografii.

Po uwzględnieniu tych wcześniejszych interpretacji własny wkład Ples-Bęben pozostaje możliwy do wyraźnego wskazania. Autorka konsekwentnie śledzi funkcjonowanie pojęć pochodzących z psychoanalizy i psychologii głębi w dwóch podstawowych obszarach filozofii Bachelarda: epistemologii oraz filozofii wyobraźni. Pokazuje, że kategorie i zjawiska opisywane za ich pomocą pełnią funkcje diagnostyczne i korekcyjne w epistemologii, a organizujące i generatywne w filozofii wyobraźni. Rekonstruuje przy tym zmieniającą się konfigurację odniesień do Freuda, Junga, Desoille’a, psychiatrii egzystencjalnej i fenomenologii oraz umieszcza te przemiany w kontekście francuskiej psychologii, psychiatrii i ruchu psychoanalitycznego (Ples-Bęben 2025, s. 17–95, 119–210). O wartości tej rekonstrukcji nie decyduje samo zgromadzenie materiału, lecz wykazanie, że po przeniesieniu do odmiennego projektu filozoficznego te same lub pokrewne kategorie mogą pełnić odmiennie funkcje.

Oryginalność monografii określiłbym zatem przede wszystkim jako oryginalność konstrukcji interpretacyjnej, systematyzacji materiału oraz konsekwentnego zastosowania analizy funkcjonalnej. Nie polega ona na pojedynczym odkryciu ani na pełnym pierwszeństwie zastosowanej zasady interpretacyjnej. Polega na takim zestawieniu i uporządkowaniu rozproszonych wcześniej problemów, które pozwala dokładniej uchwycić stosunek między ciągłością pytań stawianych przez Bachelarda a zmiennością stosowanych przez niego metod i zapożyczanych kategorii. Taki rezultat pozostaje rozpoznawalnym własnym wkładem Autorki także po ograniczeniu roszczeń do nowości poszczególnych terminów i intuicji interpretacyjnych.

5. Najważniejsze zastrzeżenia merytoryczne

5.1. Ranga psychoanalizy w późniejszej filozofii Bachelarda

Najdalej idąca teza Habilitantki dotyczy nie tylko trwałości inspiracji psychoanalitycznych, lecz także ich rangi w filozofii Bachelarda po 1938 roku. We wprowadzeniu Autorka deklaruje zamiar przedstawienia Bachelardowskich odniesień do psychoanalizy jako „spójnego projektu determinującego” jego bogatą, wewnętrźnie zróżnicowaną i ewoluującą filozofię. Twierdzi zarazem, że psychoanalityczna koncepcja człowieka zachowała istotne znaczenie także po zwrocie Bachelarda ku fenomenologii, a psychologia głębi pozostała ważnym punktem odniesienia aż do jego ostatnich prac (Ples-Bęben 2025, s. 5–11).

Materiał przedstawiony w książce przekonująco wykazuje trwałość niektórych problemów, pojęć i założeń dotyczących nieświadomych uwarunkowań poznania oraz zakorzenienia wyobraźni i obrazu w nieświadomości. Nie jest jednak obojętne, czy trwa problem, terminologia, określone założenie dotyczące psychiki, sposób analizy odpowiadający psychoanalizie, czy jedynie inspiracja, której pojęcia po przeniesieniu do innego kontekstu zmieniły swoje znaczenie i funkcję. Zachowanie terminologii nie dowodzi zachowania metody, podobnie jak ciągłość problemowa nie przesądza o metodologicznej nadrzędności psychoanalizy (tamże, s. 119–172, 209–215).

Rekonstrukcja kontaktów Bachelarda z psychiatrią egzystencjalną oraz jego krytyki Freuda dodatkowo komplikuje wersję maksymalistyczną. Bachelard ogranicza uprzywilejowanie przeszłości w interpretowaniu obrazu, krytykuje redukcjonizm psychoanalityczny i odchodzi od poszukiwania przyczyn obrazu ku analizie jego pojawienia się oraz doświadczenia przez świadomość marzącą. Zmienia się zatem nie tylko kontekst teoretyczny, lecz również przedmiot i sposób prowadzenia analizy (Ples-Bęben 2025, s. 79–83, 186–195).

Nie oznacza to prostego zastąpienia psychoanalizy fenomenologią. Autorka, rozwijając formułę Brogowskiego, posługuje się także kategorią „nie-fenomenologii”. Bachelard również fenomenologię podejmuje selektywnie i przekształca stosownie do własnych potrzeb, a związki z Merleau-Pontym mają w znacznej mierze charakter problemowych zbieżności i analogii, nie zaś dobrze udokumentowanej recepcji (tamże, s. 195–207). Nie ma więc podstaw ani do przypisania mu ortodoksyjnej fenomenologii, ani do rekonstruowania na tej podstawie rozwiniętej ontologii imaginarium.

Ważnego argumentu na rzecz ostrożności dostarcza wcześniejszy artykuł Habilitantki poświęcony *Fragments d'une poétique du feu*. Ples-Bęben pokazuje tam ograniczenia psychoanalizy, zwrot Bachelarda ku fenomenologii, ale również możliwość korzystania z obu perspektyw. Konkluduje przy tym, że jego poszukiwania metodologiczne i wahania między psychoanalizą a fenomenologią pozostały do końca nierozstrzygnięte (Ples-Bęben 2023, s. 49–61). Monografia z 2025 roku przekonująco podważa więc model prostego następstwa zamkniętych faz, nie wykazuje jednak ani systematycznej syntezy metod, ani niezmienniej psychoanalitycznej podstawy całej późnej filozofii Bachelarda.

Za najlepiej udokumentowaną uznaję zatem tezę słabszą: w filozofii Bachelarda występuje ciągłość problemów, wybranych pojęć i niektórych założeń dotyczących nieświadomości i wyobraźni, natomiast stosowane metody pozostają heterogeniczne. Psychoanaliza jest trwałym punktem odniesienia, lecz jej pojęcia zmieniają funkcję w zetknięciu z psychologią analityczną, psychiatrią egzystencjalną i fenomenologią. Nie stanowi niezmienniej metody nadrzędnej wobec tych perspektyw.

5.2. Pojemność kategorii „nie-psychoanalizy”

Formuła „nie-psychoanalizy” ma niewątpliwy walor porządkujący. Pozwala uniknąć zarówno przypisywania Bachelarda do jednej szkoły psychoanalitycznej, jak i traktowania jego odniesień do psychoanalizy jako luźnego słownika pozbawionego konsekwencji filozoficznych. Ples-Bęben przejmuje intuicję Brogowskiego, ale rozwija ją systematycznie, czyniąc z „nie-psychoanalizy” ramę interpretacyjną służącą analizie przejmowania pojęć, zmiany ich znaczeń oraz podporządkowywania ich nowym problemom filozoficznym (Ples-Bęben 2025, s. 11–15).

Problemem pozostaje jednak moc różnicująca tej kategorii. Jeżeli „nie-psychoanaliza” obejmuje zarówno przejęcie i modyfikację pojęcia, polemikę z jego pierwotnym znaczeniem, częściowe odrzucenie teorii, zestawianie różnych metod, jak i późniejszy powrót do wcześniej zakwestionowanych motywów, potrzebne jest dokładniejsze wskazanie jej granic. Należałoby móc określić, kiedy mamy jeszcze do czynienia z „nie-psychoanalizą”, a kiedy jedynie ze zwykłą recepcją, eklektycznym zapożyczeniem, zmianą terminologiczną albo porzuceniem wcześniejszej metody.

Monografia częściowo odpowiada na tę trudność, wiążąc metodologiczne „nie” z Bachelardowską zasadą dialektycznego przekraczania zastanych stanowisk i pokazując na konkretnych przykładach, jak zmienia się funkcja przejmowanych pojęć (tamże, s. 11–15). Nie wyznacza jednak całkowicie jednoznacznych warunków stosowalności kategorii. Dlatego „nie-psychoanalizę” traktuję przede wszystkim jako użyteczną ramę interpretacyjną, której wartość ujawnia się w szczegółowych analizach, nie zaś jako samodzielną, w pełni wyodrębnioną teorię.

5.3. „Nieświadomość kosmiczna”

Odmienny status ma kategoria „nieświadomości kosmicznej”. Należy ją traktować jako kategorię rekonstrukcyjną zastosowaną przez Ples-Bęben do uporządkowania rozproszonych wątków Bachelardowskiej refleksji o nieświadomości. Autorka zestawia nieświadomość indywidualną, zbiorową i kosmiczną, przy czym ostatni poziom ma uchwycić te miejsca, w których wyobraźnia, marzenie i obraz odnoszą podmiot do materii, żywiołów oraz kosmicznego wymiaru świata (Ples-Bęben 2025, s. 161–172). Nie należy jednak traktować tej konstrukcji jako jawnie sformułowanej przez samego Bachelarda trójstopniowej topiki nieświadomości.

Trzeba przy tym odróżnić oryginalność terminu, oryginalność jego zastosowania do filozofii Bachelarda, historyczną wierność rekonstrukcji i jej wartość heurystyczną. Kosmologiczne odczytanie wyobraźni ma wyraźne antecedencje, między innymi w pracy Marii Noel Lapoujade *L'imagination cosmologique. Regard sur Gaston Bachelard*. Ples-Bęben zna tę książkę i odwołuje się do niej wcześniej, lecz nie prowadzi z nią rozwiniętej konfrontacji w części poświęconej „nieświadomości kosmicznej” (tamże, s. 99, 168–172). Nie daje to podstaw do sugerowania zależności jej interpretacji od Lapoujade, uzasadnia natomiast ostrożność w formułowaniu roszczeń dotyczących nowości całej konfiguracji problemowej.

Własny wkład Habilitantki widzę przede wszystkim w zastosowaniu kategorii „nieświadomości kosmicznej” jako narzędzia systematyzującego oraz w jej usytuowaniu wobec nieświadomości indywidualnej i zbiorowej. Kategoria ma wartość heurystyczną, jeżeli pozwala uchwycić związki między archetypem, wyobraźnią materialną, żywiołami i kosmicznym wymiarem marzenia. Pozostaje jednak pytanie, czy jej zakres wyjaśniający przekracza funkcję porządkującą, to znaczy czy termin pozwala sformułować o Bachelardowskiej teorii wyobraźni coś, czego nie dałoby się równie dobrze wyrazić za pomocą istniejących już kategorii wyobraźni materialnej, archetypu i obrazu kosmicznego.

5.4. Jedność i heterogeniczność filozofii Bachelarda

Szersze zastrzeżenie metodologiczne dotyczy tendencji do integrowania różnych faz, inspiracji i sposobów filozofowania Bachelarda. Zabieg ten jest poznawczo produktywny, gdy pozwala wykazać trwałość określonych problemów mimo rzeczywistych zmian metodologicznych. Staje się dyskusyjny wtedy, gdy ciągłość problemowa zaczyna sugerować jedność całego dzieła podporządkowaną jednej metodzie lub jednej tradycji intelektualnej.

Sama monografia dostarcza argumentów przeciw takiej homogenizacji. Metafora palimpsestu oraz przywoływane przez Autorkę rozpoznania Wunenburgera kierują uwagę na nakładanie się kolejnych warstw inspiracji i pozostawiane przez nie ślady. Także późny powrót Bachelarda do obrazów ognia komplikuje model linearnego rozwoju jego filozofii (Ples-Bęben 2025, s. 209–215). Wnioski te są dobrze zgodne z materiałem analizowanym w książce, zarazem jednak ograniczają zasięg wyjściowej tezy o „spójnym projekcie” psychoanalitycznym.

Nie sądzę, aby wartość osiągnięcia wymagała wykazania mocnej jedności dzieła Bachelarda. Bardziej przekonujący rezultat monografii polega na pokazaniu, że podobne problemy, obrazy i pojęcia powracają w odmiennych konfiguracjach metodologicznych i pełnią w nich różne funkcje. Pozwala to zachować tezę o ciągłości problemowej bez utożsamiania jej z ciągłością jednej metody. Właśnie w tym napięciu między ciągłością pytań a zmiennością sposobów ich rozwiązywania widzę jeden z istotniejszych poznawczych rezultatów książki.

6. Warsztat historycznofilozoficzny i sposób argumentowania

Warsztat historycznofilozoficzny Marty Ples-Bęben oceniam wysoko. Habilitantka sprawnie pracuje z tekstami francuskojęzycznymi i umieszcza filozofię Bachelarda w szerokim

kontekście psychoanalizy, psychologii analitycznej, psychiatrii fenomenologiczno-egzystencjalnej oraz filozofii wyobraźni. Szczególnie wartościowe są rekonstrukcje francuskiego środowiska psychologicznego i psychoanalitycznego oraz analizy pokazujące, jak pojęcia przejmowane przez Bachelarda zmieniają znaczenie i funkcję po włączeniu do jego własnych projektów filozoficznych (Ples-Bęben 2025, s. 17–64, 173–210).

Bibliografia monografii jest obszerna i obejmuje zarówno klasyczne opracowania filozofii Bachelarda, jak i nowszą literaturę dotyczącą jego relacji z psychoanalizą, psychologią analityczną, psychiatrią egzystencjalną i fenomenologią, w tym znaczną część prac wykorzystanych w numerze 2/2021 *Bachelard Studies* (Ples-Bęben 2025, s. 217–229). Sama obecność danej pozycji w bibliografii nie stanowi jednak jeszcze miary jakości stanu badań. Dla jego oceny istotny jest sposób wykorzystania literatury: jako źródła informacji, przesłanki interpretacji, stanowiska porównawczego albo przedmiotu polemiki.

Pierwsza moja rezerwa dotyczy właśnie porównawczo-krytycznego charakteru dyskusji ze stanem badań. Prace Poiriera, Gila, Becerra Batán, Fabre i Wunenburgera są rzeczywiście wykorzystywane w toku rekonstrukcji, nie zawsze jednak równie wyraźnie zostaje pokazane, w którym punkcie Autorka odchodzi od wcześniejszych interpretacji i na czym polega przewaga proponowanego przez nią rozwiązania. Praca Lapoujade zostaje wykorzystana lokalnie, natomiast nieuwzględnienie Dufourcq ogranicza kompletność części dotyczącej relacji Bachelarda i Merleau-Ponty'ego. Bogactwo kontekstów pozostaje zaletą monografii, miejscami jednak utrudnia uchwycenie właściwego sporu interpretacyjnego i dokładne oddzielenie rezultatów przejętych od poprzedników od własnego wyniku Autorki.

Druga uwaga dotyczy rekonstrukcji zależności i wpływów historycznych. W większości analiz Habilitantka zachowuje właściwą ostrożność, pojawiają się jednak pojedyncze przypadki, w których hipoteza historyczna uzyskuje mocniejszy status, niż pozwala na to dostępna dokumentacja. Dobrym przykładem jest kwestia możliwego pośrednictwa Juliette Favez-Boutonnier między Robertem Desoille'em a Bachelardem. Nicole Fabre przypuszcza, że właśnie Favez-Boutonnier mogła zapoznać Bachelarda z metodą sterowanego marzenia na jawie, wskazując zarazem okoliczności przemawiające za takim przypuszczeniem. Ples-Bęben rekonstruuje te przesłanki, po czym stwierdza, że ze względu na relacje Bachelarda i Favez-Boutonnier przypuszczenie Fabre można „uznać za pewnik” (Ples-Bęben 2025, s. 182). Przesłanki te czynią hipotezę Fabre wiarygodną, nie przekształcają jej jednak w udokumentowany fakt. W rekonstrukcji historycznej należy konsekwentnie odróżniać udokumentowaną transmisję idei, prawdopodobny wpływ, możliwe pośrednictwo, potwierdzony kontakt bez dowodu wpływu oraz samo podobieństwo problemowe.

Nie traktuję tych uwag jako zastrzeżeń podważających ocenę całości. Warsztat źródłowy i historycznofilozoficzny monografii jest całościowo rzetelny, a wskazane problemy dotyczą przede wszystkim stopnia ostrożności w formułowaniu niektórych wniosków oraz sposobu uwidocznienia własnego stanowiska wobec istniejącej literatury. Przypadek dotyczący Favez-Boutonnier jest rzeczywistym uchybieniem w określeniu stopnia pewności tezy historycznej,

ma jednak charakter lokalny i nie daje podstaw do zakwestionowania wartości warsztatu zastosowanego w monografii.

7. Relacja monografii do wcześniejszych publikacji Habilitantki

Monografia powstała po ponad dziesięciu latach systematycznych publikacji dotyczących filozofii Bachelarda. W ocenie osiągnięcia habilitacyjnego istotne jest zatem ustalenie, czy książka wnosi wobec wcześniejszych studiów nowy poziom syntezy i argumentacji, czy też ogranicza się przede wszystkim do zebrania wyników przedstawionych już w artykułach.

Ciągłość problemowa jest wyraźna, wcześniejsze studia mają jednak na ogół zakres bardziej szczegółowy. Artykuł *Psychoanaliza życia, czyli Gaston Bachelard czyta „Pieśni Maldorora”* analizuje Bachelardowskiego *Lautréamonta* jako szczególny przypadek psychoanalitycznej lektury literatury oraz zestawia jego metodę z ujęciami Freuda i Junga (Ples-Bęben 2016b, s. 84–102). Francuskojęzyczne studia rozwijają między innymi problematykę *Lautréamonta* oraz metody sterowanego marzenia na jawie Roberta Desoille’a; ten drugi problem został podjęty w artykule *La méthode du rêve éveillé dirigé dans l’interprétation de Gaston Bachelard* (Ples-Bęben 2018, s. 35–51). Tekst poświęcony *Fragments d’une poétique du feu* koncentruje się na późnej, nieukończonej pracy Bachelarda oraz na relacji między psychoanalizą, psychologią analityczną i fenomenologią (Ples-Bęben 2023, s. 49–61). Artykuł z 2024 roku podejmuje natomiast praktyczny wymiar psychoanalizy rozumu i jej funkcję korekcyjną w procesie poznania (Ples-Bęben 2024, s. 233–243).

Książka wyraźnie wyrasta z tych studiów, czego nie traktuję jako okoliczności negatywnej. Dojrzała monografia może i powinna być rezultatem wieloletniego programu badawczego. Istotne jest jednak, aby na podstawie wcześniejszych ustaleń budowała argumentację, której nie można zredukować do prostego zestawienia tekstów cząstkowych.

W mojej ocenie warunek ten został spełniony. Monografia podporządkowuje wcześniejsze analizy szerszemu pytaniu o zmieniające się funkcje psychoanalizy, pojęcia nieświadomości i innych kategorii psychologii głębi w kolejnych obszarach filozofii Bachelarda. Umożliwia porównanie sposobu ich funkcjonowania w epistemologii i filozofii wyobraźni, a zarazem pozwala uchwycić ciągłość określonych problemów przy rzeczywistej heterogeniczności metod. Monografia nie sprowadza się zatem do mechanicznej kompilacji wcześniejszych publikacji, lecz stanowi ich systematyczne rozwinięcie i monograficzne zwieńczenie wieloletniego programu badawczego.

8. Pozostały dorobek naukowy

Pozostały dorobek Marty Ples-Bęben jest zróżnicowany tematycznie, nie ma jednak charakteru przypadkowego. Obok dominującego programu badań nad Bachelardem można wyróżnić wcześniejsze studia nad mitem, symbolem i formami świadomości, prace związane z historią fenomenologii w Polsce, szersze badania nad filozofią wyobraźni oraz nurt dotyczący praktycznego i pedagogicznego wymiaru filozofowania.

Studia nad Cassirerem i świadomością mityczną mają przede wszystkim charakter rekonstrukcyjny i porównawczy. Ich znaczenie polega między innymi na konsekwentnym podejmowaniu problemu relacji racjonalności do innych sposobów symbolicznego organizowania doświadczenia. W artykule *Świadomość mityczna jako problem filozoficzny* Autorka zwraca uwagę na metodologiczną trudność związaną z próbą uchwycenia *mythosu* przy użyciu kategorii ukształtowanych w obrębie *logosu*. Nie tworzy w ten sposób odrębnej teorii świadomości mitycznej, ale wypracowuje problematykę, która stanowi istotny kontekst późniejszych badań nad wyobraźnią i obrazem (Ples 2012, s. 5–18).

Późniejsze publikacje pokazują zarazem wyjście poza bezpośrednią egzegezę Bachelarda ku szerszej filozofii wyobraźni i analizie kultury. W *L'homme de charbon. La Haute-Silésie en tant que région imaginaire* Habilitantka analizuje symbolikę węgla i mit Górnego Śląska, wykorzystując między innymi inspiracje Bachelardem, Durandem i Eliadem (Ples-Bęben 2021, s. 105–115). Z kolei *Mundus imaginalis. On Some Liminal Adventures of the Imagination* jest poświęcone koncepcji *mundus imaginalis* Henry'ego Corbina i jej rozwinęciom w filozofii Jeana-Jacques'a Wunenburgera (Ples-Bęben 2022, s. 5–15). Oba teksty mają mniejszy zakres i ambicję systematyczną niż monografia habilitacyjna, ale potwierdzają, że zainteresowania Habilitantki filozofią wyobraźni nie ograniczają się do komentowania jednego autora.

Wyraźny jest również nurt badań nad praktycznym i pedagogicznym wymiarem filozofii. W artykule *Kształcenie jako problem filozoficzny w ujęciu Gastona Bachelarda* Habilitantka pokazuje związki między przeszkodą epistemologiczną, psychoanalizą umysłu naukowego, kształceniem i samokształceniem. Wiedza nie jest tu ujmowana wyłącznie jako rezultat poprawnej procedury poznawczej, lecz także jako efekt krytycznej pracy podmiotu nad własnymi nawykami poznawczymi (Ples-Bęben 2016a, s. 244–262). Wątek praktycznego znaczenia filozofii występuje także w studium o marzeniu i sztuce życia oraz w późniejszym artykule o praktycznym wymiarze psychoanalizy rozumu (Ples-Bęben 2013a, s. 206–214; 2024, s. 233–243). Osobnym świadectwem tego zainteresowania jest artykuł *Krytyka i rozumienie w doradztwie filozoficznym*, w którym krytycyzm i rozumienie zostają potraktowane jako narzędzia praktyki filozoficznej i kształtowania postawy filozoficznej (Ples-Bęben 2020, s. 241–255).

Odrębną grupę stanowią przedsięwzięcia dotyczące polskiej recepcji fenomenologii. *Husserl w Polsce. Bibliografia 1895–2010*, opracowana wspólnie z Dariuszem Bębnem, stanowi systematyczne opracowanie bibliograficzne dokumentujące ponad stuletnią obecność filozofii Husserla w Polsce. *Polska fenomenologia przedwojenna. Antologia tekstów*, przygotowana pod wspólną redakcją naukową Dariusza Bębna i Marty Ples-Bęben, jest z kolei rozbudowanym przedsięwzięciem źródłowym i edytorskim. Prace te nie dostarczają bezpośrednich argumentów na rzecz oryginalności głównego osiągnięcia habilitacyjnego, potwierdzają jednak kompetencje Habilitantki w zakresie historii filozofii, pracy źródłowej i opracowania materiałów historycznych.

Podobnie oceniam działalność translatorską i redakcyjną. Ma ona znaczenie dla udostępniania i recepcji filozofii francuskiej w Polsce oraz potwierdza odpowiednie kompetencje językowe i historycznofilozoficzne. Sam przekład lub redakcja nie są jednak równoznaczne z samodzielnym wynikiem badawczym; inaczej należy oceniać towarzyszące im oryginalne wprowadzenia, komentarze, opracowania źródłowe czy aparat krytyczny. W ocenie dorobku zachowuję zatem rozróżnienie między publikacjami przedstawiającymi własne wyniki badań, pracami źródłowymi i edytorskimi, przekładami oraz działalnością redakcyjną.

9. Aktywność naukowa poza jednostką macierzystą i działalność grantowa

Z przedstawionego autoreferatu wynika, że Marta Ples-Bęben prowadziła aktywność naukową poza Uniwersytetem Śląskim, zarówno w krajowych, jak i zagranicznych ośrodkach akademickich i badawczych. Największe znaczenie przypisuję tym działaniom, które pozostają wyraźnie związane z jej programem badawczym i dla których można wskazać konkretne rezultaty naukowe. W tym kontekście szczególnie istotny jest trzydziestodniowy pobyt badawczy w 2023 roku na Uniwersytecie Babeş-Bolyai w Klużu-Napoce, finansowany ze stypendium rządu Rumunii. Habilitantka uczestniczyła tam w pracach interdyscyplinarnego zespołu Centrul de Cercetare a Imaginarului „Phantasma”, kierowanego przez Corina Bragă, a prowadzone konsultacje dotyczyły między innymi filozofii wyobraźni oraz problematyki Bachelardowskiej nie-psychoanalizy. Habilitantka wskazuje artykuł *Gaston Bachelard's Psychoanalysis of Reason and Its Practical Dimension* z 2024 roku jako bezpośredni rezultat publikacyjny tego pobytu, a prowadzone w Klużu-Napoce badania wiąże również z pracą nad ostatecznym kształtem monografii (Autoreferat, s. 19–21).

Drugim istotnym elementem tej aktywności były kontakty badawcze z ośrodkami francuskimi. W 2019 roku, w ramach projektu MINIATURA NCN, Habilitantka odbyła czternastodniowy pobyt na Université Jean Moulin Lyon 3, którego zasadniczym celem były konsultacje z Jeanem-Jacques'em Wunenburgerem dotyczące interpretacji Bachelardowskiej recepcji psychoanalizy. W autoreferacie wskazuje ponadto wcześniejszy pobyt w tym samym ośrodku w 2014 roku, pobyt w Centre Gaston Bachelard na Université de Bourgogne w Dijon w 2013 roku, a także pobyt badawczy na Université Libre de Bruxelles w 2009 roku. W kilku przypadkach działania te zostały powiązane z konkretnymi publikacjami. Dopełniają je późniejsze kwerendy w Bibliothèque royale de Belgique oraz Bibliothèque nationale de France (Autoreferat, s. 20–22).

Znaczenie tych działań nie wynika przede wszystkim z liczby ani długości wyjazdów. Większość z nich miała charakter krótko- lub średnioterminowy. Istotniejsza jest ich powtarzalność, rozłożenie w czasie, realizacja w kilku różnych instytucjach oraz merytoryczny związek z rozwijanymi przez Habilitantkę problemami badawczymi. W tym sensie miesięczny pobyt w Klużu-Napoce oraz powtarzające się konsultacje i kwerendy we Francji i Belgii tworzą spójny obraz aktywności naukowej prowadzonej także poza jednostką macierzystą.

Uzupełnieniem tej aktywności jest trwałe uczestnictwo w międzynarodowym środowisku badań nad Gastonem Bachelardem. Habilitantka jest związana z Association Internationale Gaston Bachelard oraz środowiskiem czasopisma *Bachelard Studies / Études*

Bachelardiennes / Studi Bachelardiani. Współredagowała z Iloną Błocian numer 2/2021 poświęcony relacjom Bachelarda z psychoanalizą, należy również do komitetu naukowego pisma i uczestniczy w jego działalności recenzenckiej. Aktywności tych nie traktuję jako substytutu badań prowadzonych w konkretnych ośrodkach zagranicznych, lecz jako dodatkowy dowód trwałości współpracy w wyspecjalizowanym międzynarodowym środowisku bachelardowskim.

Aktywność grantowa Habilitantki ma mniejszą skalę niż jej działalność publikacyjna i międzynarodowa, pozostaje jednak merytorycznie związana z prowadzonymi badaniami. Jedynym grantem, którym kierowała, był projekt MINIATURA 2 Narodowego Centrum Nauki *Teorie wyobraźni we francuskiej filozofii współczesnej*, realizowany w latach 2019–2020. Habilitantka była ponadto wykonawczynią w dwóch projektach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki: projekcie dotyczącym krytycznego wydania polskiego przekładu korespondencji Gottloba Fregego oraz projekcie *Polska fenomenologia przedwojenna. Antologia tekstów* (Autoreferat, s. 17–18). Dorobek grantowy nie należy do rozległych, nie stanowi to jednak samoistnej przesłanki negatywnej w postępowaniu habilitacyjnym.

Przedstawiona dokumentacja wskazuje zatem na rzeczywistą, wieloletnią aktywność naukową Habilitantki realizowaną w więcej niż jednej uczelni i instytucji, w tym w kilku ośrodkach zagranicznych. Materiał ten może być uwzględniony przy ocenie przesłanki określonej w art. 219 ust. 1 pkt 3 ustawy. Zgodnie jednak z art. 221 ust. 8 ustawowym przedmiotem recenzji jest ocena osiągnięć naukowych w świetle art. 219 ust. 1 pkt 2. Dlatego przedstawionej tu aktywności nie traktuję jako elementu kompensującego ograniczenia głównego osiągnięcia ani jako podstawy końcowej konkluzji recenzji.

10. Ocena syntetyczna

Zasadnicze pytanie recenzji brzmi, czy po uwzględnieniu stanu badań, wcześniejszych publikacji Habilitantki oraz przedstawionych wyżej zastrzeżeń monografia *Wyobraźnia i nieświadomość. Nie-psychoanaliza Gastona Bachelarda* zachowuje dostatecznie wyraźny własny rezultat poznawczy, aby można było uznać ją za osiągnięcie stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny filozofia.

Przeprowadzona analiza nie daje podstaw do przyjęcia najmocniejszej wersji tezy Habilitantki. Marta Ples-Bęben nie jest autorką terminu „nie-psychoanaliza” ani pierwszego rozpoznania nieortodoksyjnego i przekształcającego stosunku Bachelarda do psychoanalizy. Monografia nie uzasadnia też w pełni tezy, zgodnie z którą odniesienia psychoanalityczne miałyby stanowić zasadę integrującą całą późniejszą filozofię Bachelarda. „Nieświadomość kosmiczna” jest zastosowaną przez Autorkę kategorią rekonstrukcyjną o wartości systematyzującej, lecz kosmologiczne odczytanie wyobraźni ma wcześniejsze antecedence. Ograniczenia te zawężają zakres roszczeń do nowości poszczególnych pojęć i tez, nie eliminują jednak wartości szerszej konstrukcji interpretacyjnej książki.

Po wprowadzeniu tych zastrzeżeń pozostaje wyraźny własny rezultat monografii. Polega on na systematycznej rekonstrukcji zmieniających się funkcji pojęć wywodzących się z psychoanalizy i psychologii głębi w różnych obszarach filozofii Bachelarda. W epistemologii

pojęcia te uczestniczą w projekcie diagnozowania i przewyższania przeszkód poznawczych; w analizach wyobraźni kompleks, archetyp i nieświadomość otrzymują funkcje organizujące i generatywne; kontakty z psychiatrią egzystencjalną oraz zwrot fenomenologiczny przynoszą dalszą zmianę sposobu ujmowania obrazu. Rekonstrukcja ta pokazuje, że ciągłość określonych problemów i kategorii może współistnieć z rzeczywistą heterogenicznością stosowanych metod (Ples-Bęben 2025, s. 65–95, 119–172, 186–215).

Wartość tego wyniku nie wyczerpuje się w syntezie wcześniejszych interpretacji. Monografia zestawia w jednej konstrukcji zagadnienia, które wcześniej analizowano często osobno, i pozwala porównać różne funkcje podobnych kategorii w epistemologii i poetyce. Obrazy, metafory i kompleksy mogą w refleksji epistemologicznej zostać zdiagnozowane jako składniki przeszkód poznawczych, podczas gdy w filozofii wyobraźni ich produktywność staje się przedmiotem pozytywnej analizy. Równocześnie genetyczne i przyczynowe wyjaśnianie obrazu zostaje w późnej poetyce ograniczone na rzecz opisu jego pojawienia się, przeżywania i oddziaływania. Dzięki temu relacja między epistemologią a filozofią wyobraźni nie musi być ujmowana ani jako całkowite zerwanie, ani jako przejaw jedności jednej niezmiennej metody.

Ocena znacznego wkładu nie wymaga przyjęcia wszystkich tez przedstawionych przez Habilitantkę. Wymaga natomiast wskazania własnego wyniku poznawczego, który zachowuje znaczenie również po krytycznym ograniczeniu najbardziej dyskusyjnych roszczeń. W mojej ocenie taki wynik można w monografii wskazać. Jest nim przede wszystkim konsekwentna rekonstrukcja funkcjonalnych przemian kategorii wywodzących się z psychoanalizy oraz pokazanie ich miejsca w zmieniających się konfiguracjach epistemologii, psychologii głębi, filozofii wyobraźni i fenomenologii u Bachelarda. Rekonstrukcja ta nie ustanawia całkowicie nowego problemu badawczego, lecz systematyzuje go i rozwija w skali pozwalającej uzyskać szerszy rezultat historycznofilozoficzny.

Osiągnięcie przekracza zatem poziom referowania literatury oraz mechanicznego zestawienia wcześniejszych publikacji. Oryginalność jego poszczególnych elementów jest nierówna, a część podstawowych intuicji posiada wyraźne antecedencje. Własny wkład pozostaje jednak rozpoznawalny na poziomie konstrukcji interpretacyjnej, systematyzacji rozproszonego materiału, konsekwentnego zastosowania analizy funkcjonalnej oraz wykazania, że ciągłość problemowa filozofii Bachelarda może współistnieć z rzeczywistą heterogenicznością jej metod. W tym właśnie sensie monografia wnosi, w mojej ocenie, znaczny wkład do badań historycznofilozoficznych nad Bachelardem i szerzej do badań nad relacjami psychoanalizy, filozofii wyobraźni i fenomenologii.

Pozostały dorobek oraz aktywność naukowa realizowana poza jednostką macierzystą potwierdzają spójność i dojrzałość profilu badawczego Habilitantki, nie stanowią jednak podstawy pozytywnej kwalifikacji głównego osiągnięcia. Podstawą pozytywnej oceny pozostaje rezultat poznawczy monografii, rozpatrywany z uwzględnieniem zarówno jej rzeczywistych walorów, jak i wskazanych w recenzji ograniczeń.

11. Konkluzja

Po zapoznaniu się z dokumentacją przedstawioną w postępowaniu oraz dorobkiem naukowym dr Marty Ples-Bęben, ze szczególnym uwzględnieniem monografii *Wyobraźnia i nieświadomość. Nie-psychoanaliza Gastona Bachelarda*, oceniam przedstawione osiągnięcie naukowe pozytywnie.

Własny wkład Habilitantki widzę przede wszystkim w konsekwentnym pokazaniu, że pojęcia wywodzące się z psychoanalizy i psychologii głębi nie zachowują u Bachelarda jednej funkcji. W epistemologii służą diagnozie i korekcji przeszkód poznawczych, natomiast w filozofii wyobraźni stają się kategoriami organizującymi i generatywnymi. Zmianie tej towarzyszy rosnące znaczenie fenomenologicznego opisu obrazu, osadzonego przez Autorkę w kontekście psychologii analitycznej i psychiatrii fenomenologiczno-egzystencjalnej. Ten rezultat pozostaje rozpoznawalnym własnym wynikiem monografii także po uwzględnieniu jego antecedencji.

Zastrzeżenia sformułowane w recenzji dotyczą przede wszystkim zakresu nowości i siły niektórych tez. Formuła „nie-psychoanalizy” pozostaje szeroką ramą, której warunki stosowalności nie zostały w pełni wyodrębnione; w przypadku „nieświadomości kosmicznej” ostrożności wymagają roszczenia dotyczące nowości i mocy wyjaśniającej tej kategorii; część poświęcona relacji Bachelarda i Merleau-Ponty’ego nie uwzględnia wszystkich istotnych stanowisk obecnych w literaturze przedmiotu. Ograniczenia te nie zmieniają jednak zasadniczej oceny monografii ani znaczenia jej głównego wyniku dla badań nad filozofią Bachelarda.

W konsekwencji stwierdzam, że przedstawione przez dr Martę Ples-Bęben osiągnięcia naukowe, ze szczególnym uwzględnieniem monografii *Wyobraźnia i nieświadomość. Nie-psychoanaliza Gastona Bachelarda*, odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, ponieważ stanowią znaczny wkład w rozwój dyscypliny filozofia. Moja recenzja w rozumieniu art. 221 ust. 8 tej ustawy jest zatem pozytywna.

Literatura

- Becerra Batán, M. R. (2021), „Gaston Bachelard et la psychanalyse. Rencontres, transformations et usages”, *Bachelard Studies – Études Bachelardiennes – Studi Bachelardiani*, nr 2, s. 25–41, DOI: 10.7413/2724-5470027.
- Bęben, D., Ples-Bęben, M. (2013a), *Husserl w Polsce. Bibliografia 1895–2010*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Bęben, D., Ples-Bęben, M. (red.) (2013b), *Polska fenomenologia przedwojenna. Antologia tekstów*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Błocian, I., Ples-Bęben, M. (2021), „Gaston Bachelard, the ‘non-psychoanalyst’”, *Bachelard Studies – Études Bachelardiennes – Studi Bachelardiani*, nr 2, s. 5–10, DOI: 10.7413/2724-5470024.
- Brogowski, L. (1998), „Posłowie od tłumacza. Gaston Bachelard: fenomenologia (marzenia poetyckiego) czy poezja (marzącego fenomenologa)?”, w: G. Bachelard, *Poetyka marzenia*, przeł. L. Brogowski, Gdańsk: słowo/obraz terytoria, s. 243–268.
- Dufourcq, A. (2012), *Merleau-Ponty: une ontologie de l’imaginaire*, Dordrecht: Springer, DOI: 10.1007/978-94-007-1975-0.
- Dufourcq, A. (2016), „Bachelard and Merleau-Ponty: Is a Cosmic Flesh of the World Feigned or Disclosed by Imagination?”, w: A.-T. Tymieniecka, P. Trutty-Coohill (red.), *The Cosmos and the Creative Imagination*, Cham: Springer, s. 43–58, DOI: 10.1007/978-3-319-21792-5_4.
- Fabre, N. (2021), „Bachelard et la psychanalyse: un compagnonnage houleux”, *Bachelard Studies – Études Bachelardiennes – Studi Bachelardiani*, nr 2, s. 113–123, DOI: 10.7413/2724-5470033.
- Gil, D. (1993), *Bachelard et la culture scientifique*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Lapoujade, M. N. (2021), *L’imagination cosmologique. Regard sur Gaston Bachelard*, Louvain-la-Neuve: EME Éditions.
- Poirier, J. (2004), „Gaston Bachelard: vers la psychanalyse et au-delà”, *Cahiers Gaston Bachelard*, nr 6, s. 25–35.
- Poirier, J. (2021), „Gaston Bachelard entre Freud et Jung”, *Bachelard Studies – Études Bachelardiennes – Studi Bachelardiani*, nr 2, s. 165–172, DOI: 10.7413/2724-5470039.
- Ples, M. (2012), „Świadomość mityczna jako problem filozoficzny”, *Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych*, t. XXIV, s. 5–18.
- Ples-Bęben, M. (2012), *Od epistemologii do krytycznej analizy dziejów. Studium filozofii Léona Brunschvicga*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Ples-Bęben, M. (2013a), „Marzenie jako zakorzenienie w świecie. Pytanie o sztukę życia a filozofia Gastona Bachelarda”, *Anthropos?*, nr 20–21, s. 206–214.
- Ples-Bęben, M. (2013b), „Problem intuicji w filozofii Leona Brunschvicga”, *Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria*, R. 22, nr 1 (85), s. 307–317, DOI: 10.2478/pfns-2013-0003.
- Ples-Bęben, M. (2014), „Gastona Bachelarda psychoanaliza umysłu naukowego”, *Folia Philosophica*, t. 32, s. 175–196.
- Ples-Bęben, M. (2015), „Lautréamont et le problème de l'inconscience”, *Bulletin de l'Association Internationale Gaston Bachelard*, nr 17, s. 117–136.
- Ples-Bęben, M. (2016a), „Kształcenie jako problem filozoficzny w ujęciu Gastona Bachelarda”, *Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych*, t. XXVIII, nr 1, s. 244–262, DOI: 10.15290/idea.2016.28.1.12.
- Ples-Bęben, M. (2016b), „Psychoanaliza życia, czyli Gaston Bachelard czyta «Pieśni Maldorora»”, *Diametros*, nr 49, s. 84–102, DOI: 10.13153/diam.49.2016.922.
- Ples-Bęben, M. (2016c), „Rozum i wyobrażenia w *La Psychanalyse du Feu* Gastona Bachelarda”, *Hybris*, nr 35, s. 102–113.
- Ples-Bęben, M. (2018), „La méthode du rêve éveillé dirigé dans l'interprétation de Gaston Bachelard”, *Analele Universității din Craiova. Seria Filosofie*, nr 41 (1/2018), s. 35–51.
- Ples-Bęben, M. (2020), „Krytyka i rozumienie w doradztwie filozoficznym”, *Studia Edukacyjne*, nr 57, s. 241–255, DOI: 10.14746/se.2020.57.17.
- Ples-Bęben, M. (2021), „L'homme de charbon. La Haute-Silésie en tant que région imaginaire”, *Caietele Echinox*, nr 40, s. 105–115, DOI: 10.24193/cechinox.2021.40.08.
- Ples-Bęben, M. (2022), „Mundus imaginalis. On Some Liminal Adventures of the Imagination”, *Analiza i Egzystencja*, 58(2), s. 5–15, DOI: 10.18276/aie.2022.58-01.
- Ples-Bęben, M. (2023), „*Fragments d'une poétique du feu* Gastona Bachelarda. Trzy figury mityczne”, *Prace Polonistyczne*, seria LXXVIII, s. 49–61, DOI: 10.26485/PP/2023/78/3.
- Ples-Bęben, M. (2024), „Gaston Bachelard's Psychoanalysis of Reason and Its Practical Dimension”, *Er(r)go. Teoria–Literatura–Kultura*, 48(1), s. 233–243, DOI: 10.31261/errgo.15150.
- Ples-Bęben, M. (2025), *Wyobrażenia i nieświadomość. Nie-psychoanaliza Gastona Bachelarda*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, DOI: 10.31261/PN.4246.
- Wunenburger, J.-J. (2006), „La phénoménologie bachelardienne de l'imagination, écarts et variations”, *Cahiers Gaston Bachelard*, nr 8, s. 68–78, DOI: 10.3406/cgbac.2006.1028.
- Wunenburger, J.-J. (2014), *Gaston Bachelard: Poétique des images*, Paris: Mimésis.

Dokumentacja postępowania

Ples-Bęben, M., *Autoreferat*, dokumentacja postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego, materiał niepublikowany.

Dokumenty urzędowe i podstawy prawne

Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2021 r. w sprawie wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe, <https://www.gov.pl/web/nauka/komunikat-ministra-edukacji-i-nauki-z-dnia-22-lipca-2021-r-w-sprawie-wykazu-wydawnictw-publicujacych-recenzowane-monografie-naukowe> (dostęp: 31.08.2026).

Rada Doskonałości Naukowej (2021), *Poradnik. Postępowania dotyczące nadawania stopnia doktora habilitowanego*, rozdz. 1.3.2.2 „Recenzje”, <https://www.rdn.gov.pl/dobre-praktyki.poradnik-postepowania-dotyczace-nadawania-stopnia-doktora-habilitowanego.html> (dostęp: 31.08.2026).

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1571 z późn. zm.), w szczególności art. 219 i art. 221, <https://eli.gov.pl/eli/DU/2024/1571/ogl> (dostęp: 31.08.2026).

Podpis recenzenta:

